

УДК 347.672:004.7"364"

DOI <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.3.29>

С. С. Аліна

доктор філософії зі спеціальності 081 – Право

ОГЛЯД ДОСВІДУ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО ЗАПОВІТУ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУ ЕЛЕКТРОННОГО (ЦИФРОВОГО) СПАДКУ

У статті досліджено питання визначення спадкового потенціалу цифрових активів та відзначено значну актуальність розгляду даних питань в умовах воєнного стану та обставин, викликаних даним станом. Визначено, що збільшення кількості цифрових об'єктів, підвищення їх значення, персональної або ж загальносоціальної цінності та матеріальної цінності, яка може бути оцінена в грошовому еквіваленті, зумовлюють необхідність врегулювання питань набуття та припинення прав на такі активи, визначення меж реалізації таких прав (в тому числі часових), а також можливості правонаступництва в питаннях здійснення відповідних прав.

Відзначено, що проблематика питань спадкування цифрових активів напряду пов'язана із науковим осягненням правової природи цифрових активів, в умовах формування концепту цифрового спадку. В той же час права осіб щодо цифрових активів не мають однозначно визначеної правової природи, а отже спірним є віднесення або невіднесення останніх до спадкової маси.

Зроблено висновок, що сучасна цивілістична доктрина визнає множинність об'єктів цивільних прав. Досить поширеним в сучасній цивілістичній доктрині є підхід до визначення об'єкту суб'єктивного цивільного права через поняття «благо». Широке коло нематеріальних об'єктів, що виступають об'єктами цивільного права, таких як честь, гідність, інформація, результати інтелектуальної чи творчої діяльності, свідчить про неоднорідність системи об'єктів цивільного права.

Відзначено процес формування концепту цифрового спадку поза правовим полем, що зумовлює актуальність розгляду питань правового регулювання відповідних відносин. Підкреслено цілком реальну загрозу формування альтернативного регулювання відносин спадкування цифрових об'єктів та появу можливості нівелювання усталених принципів спадкового та загалом приватного права при формуванні неофіційного правопорядку в межах віртуальних відносин.

Ключові слова: цифрова спадщина, цифровий актив, спадкування, акаунт в соціальній мережі, криптовалютий актив, правовий режим.

Постановка проблеми. Поступове занурення людства у цифровий світ зумовлює ситуацію, за якої у сучасному світі значна частина інформації зберігається у цифровому вигляді і часто має дуже велике значення та цінність на рівні з іншими активами та фізичними документами [21, с.218]. Так, сучасна людина за життя окрім матеріальних активів накопичує значний пласт здобутків у віртуальному середовищі. Серед таких надбань зазвичай називають різноманітні об'єкти інформаційних правовідносин, які мають економічну, культурну, емоційну цінність.

В хмарних сховищах та серверах соціальних мереж, форумів, сервісів зберігається значна кількість особистих листувань, фотографій, документів, об'єктів права інтелектуальної власності тощо.

Збільшення кількості цифрових об'єктів, підвищення їх значення, персональної або ж загальносоціальної цінності і, нерідко, матеріальної цінності, яка може бути оцінена в грошовому еквіваленті, зумовлюють необхідність врегулювання питань набуття та припинення прав на такі активи, визначення меж реалізації таких прав (в тому числі часових), а

також можливості правонаступництва в питаннях здійснення відповідних прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання спадкування цифрових об'єктів піднімалися в науковій літературі Г.В. Боровенською, Т.І. Бровченко, М.О. Коршаковою, Є.О. Уколовою та іншими дослідниками, однак дослідження проблематики даного питання носять фрагментарний характер та актуалізують необхідність поглибленого аналізу досвіду впровадження електронного заповіту в зарубіжних юрисдикціях та в межах функціонування окремих цифрових сервісів. Саме тому **мета** даної роботи визначити потенціал впровадження електронного заповіту в умовах формування концепту електронного (цифрового) спадку та надати пропозиції вдосконалення нормативного регулювання відповідних відносин.

Виклад основного матеріалу. Як відзначає Н. Кобиджа, в українському соціумі на тлі російсько-української війни актуалізуються проблеми життя та смерті як базові екзистенціали буття людини. Смерть стає не віддаленим моментом, а безпосереднім фактом нашого трагічного буття, вбудовується в повсякденний світ українців [8, с.206].

Проблематика питань спадкування цифрових активів напряду пов'язана із науковим осягненням правової природи цифрових активів, адже в літературі неодноразово зустрічаємо терміни «цифровий спадок», «електронна спадщина» тощо.

Спадщина відповідно до цивільного права є об'єктом спадкування. До складу спадкової маси входить сукупність прав та обов'язків, носієм яких був спадкодавець і які переходять до його спадкоємців після відкриття спадщини у тому ж вигляді, в якому вони йому належали. Слід однак відзначити, що до спадкової маси зараховуються права та обов'язки, можуть (мають здатність) переходити у спадщину [6]. Як відзначає Т. Кравцова, стосовно майна з правової точки зору не виникає особливих питань, то щодо спадкування прав нерідко виникають розбіжності не тільки в законодавстві, але також і в думках експертів, зокрема щодо того, які права і як можуть входити до спадкової

маси, чи можуть вони взагалі бути успадковані і т. д [11].

Положення ст.1219 ЦК України передбачають певне коло прав, які є невіддільними від особи спадкодавця, припиняються з його смертю і, отже, не можуть бути успадковані. Серед таких прав особисті немайнові права, такі як право на життя чи свободу, право на участь у будь-яких установах/організаціях (якщо інше не встановлено установчими документами окремої установи/організації), право на відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, право на пенсію, аліменти, соціальну допомогу чи інші передбачені законом виплати, права та обов'язки особи як кредитора (боржника), якщо такий обов'язок нерозривно пов'язаний з особою кредитора (боржника), і не може виконувати будь-яка інша особа [19]. В той же час права осіб щодо цифрових активів не мають однозначно визначеної правової природи, а отже спірним є віднесення або невіднесення останніх до спадкової маси.

Сучасна доктрина цивільного права визнає множинність об'єктів цивільних прав. Досить поширеним в сучасній цивільно-правовій доктрині є підхід до визначення об'єкту суб'єктивного цивільного права через поняття «благо». Так, об'єктами цивільних прав визнаються матеріальні та нематеріальні блага, щодо яких між суб'єктами цивільного права виникають відносини, які становлять предмет цивільно-правового регулювання [3, с.258].

Широке коло нематеріальних об'єктів, що виступають об'єктами цивільного права, таких як честь, гідність, інформація, результати інтелектуальної чи творчої діяльності, свідчить про неоднорідність системи об'єктів цивільного права. В юридичній науці немає єдності у визначенні цифрових активів. Під цифрових активів в юридичній літературі розуміються товари, що не мають матеріального вираження, а існують лише в цифровій формі [17, с.55], електронні об'єкти, які в силу своєї віртуальності не є речами, проте мають риси речей і не можуть бути визначені як права або поведінка суб'єктів правовідносин [5]. До таких об'єктів зазвичай відносять інформаційні продукти і послуги [4,

с.14]. Об'єктами відносин у кіберпросторі називаються електронні об'єкти у вигляді матеріальних і нематеріальних благ, які існують в електронній формі і можуть бути передані суб'єкту за допомогою програмно-апаратних комплексів або каналів зв'язку [15].

В літературі зустрічаємо думку, що розвиток інтернет-технологій, поява нових сервісів та інструментів будуть породжувати нові прецеденти, а отже з'являється необхідність у розробці нових механізмів регулювання цієї сфери як з точки зору програмного забезпечення, так і відповідної нормативно-правової бази. Як зазначають Є. Уколова та Г. Боровенська, соціально-економічна значимість віртуальної власності є очевидною, але на сьогоднішній день має бути визнано останню й на законодавчому рівні, що буде сприяти захисту прав суб'єктів відповідних відносин [18, с.209].

На сьогоднішній день відносини щодо розподілення «цифрового спадку» вже знаходять своє регулювання в змісті користувацьких угод сервісів, щодо активів яких виникає право на віртуальне майно. Так можливість отримання доступу до акаунту померлого регламентовано компаніями Facebook, Google, Yahoo!, Twitter тощо. В розробці перебувають правила розпорядження власниками своєю цифровою спадщиною за життя та визначення спадкоємців свого віртуального майна. Так багаточисельні користувачі продуктів компанії Google з 2013 року мають можливість за життя персонально вирішити подальшу долю своїх акаунтів в електронній пошті Gmail. Вони можуть передбачити видалення акаунтів чи передачу прав на акаунт родичу в разі їхньої смерті [18, с.209].

Якщо ж користувач за життя не вирішив долю свого акаунту після смерті, родичі померлої людини можуть заповнити форму запиту на доступ до даних користувача (зазначити ПІБ, електронну адресу, персональні дані людини, адреси обох сторін, надати скан-копії посвідчення особи та довідки про смерть, перекладені англійською). Запит розгляне служба підтримки, і якщо зв'язок померлої людини з родичами буде встановлено, вони отрима-

ють доступ до облікового запису [13].

Схожий підхід має соціальна мережа Yahoo!. Але на відміну від Facebook, видалення акаунту можливе не після звернення родичів померлого власника, а після надання відповідного заповіту чи свідоцтва про смерть. Сервіси Instagram і Twitter (зараз відомий як «X») не надають можливості отримати право доступу до профіля померлого і можуть лише видалити його за запитом спадкоємців, аргументуючи це заборонаю видавати себе за інших осіб, згідно з користувацькою угодою. Instagram додатково готовий встановити статус померлого на веб-акаунті за умови отримання доказів про смерть власника профіля в соцмережі від будь-яких осіб [1, с.152]. Компанія Twitter (X) також пропонує своїм користувачам програму «LivesOn», яка аналізує сторінку власника акаунту, його вирази, мову, синтаксис. На основі цих даних програма генерує нові повідомлення, що публікуються на сторінці померлого від його імені [10].

В 2021 році компанія Apple запустила нову функцію Digital Legacy («Цифрова спадщина»), яка дозволить користувачам iPhone, iPad і Mac обрати до 5 людей, які зможуть отримати доступ до їхнього облікового запису iCloud після їхньої смерті. Таким чином, після втрати доступу користувача до свого облікового запису, визначена особа може отримати доступ до його облікового запису iCloud та інших файлів, серед яких фотографії, повідомлення, нотатки, файли, завантажені програми, резервні копії пристроїв тощо. Одночасно з цим спадкоємець не може отримати доступ до певної інформації (фільми, музика, книга та інші передплати, придбані з використанням ідентифікатора Apple ID, а також дані, що зберігаються у в'язці ключів, як-от платіжна інформація та паролі) [9].

У США й інших регіонах можна подати запит на отримання доступу до ідентифікатора Apple ID померлої особи на підставі постанови суду, у якій зазначено, що користувач є законним спадкоємцем особистої інформації власника Apple ID. У деяких національних юрисдикціях (Франція, ФРН, Японія, Австралія та Нова Зеландія) замість постанови суду «при-

ймаються альтернативна документація та процесуальні документи» [20].

Ефективні механізми спадкування криптовалютних активів були вироблені відповідними біржами. Так, для передачі цифрових активів у спадок на Binance у заповіті обов'язково необхідно вказати Email, який прив'язаний до акаунту, та номер рахунку [12].

Однак, на сьогоднішній день вироблення ефективного правового механізму спадкування цифрових активів видається неможливим без законодавчого визначення їх правового режиму та співвіднесення прав щодо останніх з традиційними для цивільного права суб'єктивними правами, а отже й визначення їх потенціалу до спадкування. На сьогоднішній день багато інтернет-компаній і сервісів поки що не готові передавати доступи родичам і змушують звертатися до судових органів [18, с.209].

В наукових розвідках з даної проблематики вже зауважувалося становище загрози формування альтернативного регулювання відносин спадкування цифрових об'єктів та появу можливості нівелювання усталених принципів спадкового та загалом приватного права при формуванні неофіційного правопорядку в межах віртуальних відносин.

Д.Гузь зауважує, що важливим аспектом спадкування цифрових активів є договірний характер відповідних відносин (угода користувача і ліцензіара програмного забезпечення). На думку дослідника, провайдери інтернет-послуг часто зловживають своїм становищем, оскільки умови угоди формуються самими провайдерами послуг. Традиційні користувацькі угоди зазвичай передбачають, що після смерті власника облікового запису ніхто не може отримати доступ до нього і будь-які права на інформаційний зміст будуть анульовані [2].

Вищезазначені фактори зумовлюють важливість звернення уваги законодавця на проблеми спадкування цифрових активів та своєчасного реагування на виклики, що ставляться інформаційним суспільством. К.Г. Некіт вважає, що власникам цифрових активів слід подбати про долю таких активів за життя шляхом «включення

положень про визначення його долі у заповіт, з урахуванням, однак, положень угоди користувача та в її межах» [14, с.96].

Як зазначає В. Прокопенко, існують прецеденти, коли суди при задоволенні позовних вимог виходять за межі користувацьких угод. Так, автором наводиться приклад справ про спадкування акаунту у Facebook, розглянутої Федеральним верховним судом Німеччини в липні 2018 р. За матеріалами справи суд дійшов висновку, що сторінка відповідної соціальної мережі аналогічна до особистих листів і щоденників, перехід прав на які можливий з метою захисту інтересів сім'ї. В результаті, незважаючи на обмеження в положеннях користувацької угоди Facebook, суд визнав за спадкоємцями право доступу до акаунту спадкодавця і його вмісту [16].

Також, у справі *Sabados v Facebook Ireland Ltd* британський суд задовольнив вимогу позивачки, а саме – зобов'язав Facebook розкрити інформацію щодо особи, що подала запит на видалення акаунту померлого. Мотивацією позивачки було збереження існуючих спільних фото, що були на сторінці чоловіка, але через її видалення за невідомим запитом, вона не встигла цього зробити [21, с.219-220].

Численні прецеденти, пов'язані з можливістю отримання доступу та успадкуванням цифрових активів стали вагомою причиною для ухвалення законів у сфері спадкування цифрових активів в окремих штатах США, а також розробки федерального законопроекту від 2014 року, який регулює успадкування облікових записів померлих осіб у соціальних мережах, блогах та на веб-сайтах. Згідно з загальними положеннями цього акту, спадкоємці померлого можуть отримати право власності на цифрове майно спадкодавця [1, с.151].

Як зазначає С. Ясечко, єдиного визначення цифрової спадщини немає, крім того не лише в Україні, але і у більшості країн питання успадкування цифрових активів досі залишається або недостатньо, або взагалі не визначеним [21, с.219]. Держава залишається осторонь і у визначенні правового режиму цифрових активів у спадкових правовідносинах, і

залишається можливим спадкування лише за рішенням суду, що є достатньо складним та тривалим процесом (особливо з такими гігантами як компанія Meta, та аналогічні їй), тому дослідниця пропонує альтернативний спосіб передачі доступу до бізнес-акаунту – зазначення у заповіті інформації щодо місця зберігання логіну та паролю доступу [21, с.220].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Викладене вище свідчить про формування концепту цифрового спадку поза правовим полем, що зумовлює актуальність розгляду питань правового регулювання відповідних відносин. Слід підкреслити цілком реальну загрозу формування альтернативного регулювання відносин спадкування цифрових об'єктів та появу можливості нівелювання усталених принципів спадкового та загалом приватного права при формуванні неофіційного правопорядку в межах віртуальних відносин.

Список використаної літератури:

1. Бровченко Т.І. Сучасний стан правового регулювання успадкування акаунтів у соціальних мережах. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. №10. С. 151-153.
2. Гузь Д. Спадкування віртуального майна. *Інтернет право*. URL: <https://ilaw.center/spadkuvannya-virtualnoho-majna/>
3. Даниленко О.В. Проблема об'єкта цивільних прав: ретроспективний огляд. *Актуальні проблеми приватного права: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народж. В.П. Маслова (Харків, 19 лют. 2016 р.)*. С. 256-259.
4. Еннан Р. Поняття, ознаки, сутність, специфіка та види відносин у мережі Інтернет. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2013. № 3. С. 10-19.
5. Єфремова К.В. Щодо визначення об'єктів інтернет-правовідносин. URL: <http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2017/01/Yefremova.pdf>
6. Загальні положення про спадкування. *Офіційний сайт Мінюсту*. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_29415
7. Кобижча Н. «Цифрова смерть та безсмертя» у сучасному науковому дискурсі. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023. №6(1). С. 205-216.
8. Кобижча Н. «Цифрова смерть та безсмертя» у сучасному науковому дискурсі. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. URL: <http://infotech-soccult.knukim.edu.ua/article/view/283991>
9. Копанець В. Цифровий спадок: як забезпечити передачу персональної інформації довіреним особам. URL: <https://dou.ua/forums/topic/37083/>
10. Коршакова О.М. Сучасний стан та перспективи спадкування віртуальної власності в Україні. *Міжнародна науково-практична конференція «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку»* (м. Запоріжжя, 26-27 травня 2017 р.) С. 48-49.
11. Кравцова Т. Спадкування корпоративних прав: проблемні питання та прогалини в законодавстві. *Юрист і закон*. №38. URL: http://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA007136
12. Крипта у спадок: що потрібно зробити, щоб її передати та отримати. *Мінфін*. 2023. URL: <https://minfin.com.ua/ua/crypto/articles/kripta-po-nasledstvuchto-nuzhno-sdelat-chtoby-ee-peredat-i-poluchit/>
13. Мельник В. «Цифровий спадок» покійних. Чому соцмережі пропонують нам вітати з днем народження тих, хто вже помер. URL: <https://vikna.tv/styl-zhyttya/shho-take-cyfrovyj-spadok-ta-yak-deaktyvuvaty-akaunt-pomerloyi-lyudyny/>
14. Некіт К.Г. Деякі проблеми акаунтів у соціальних мережах як об'єктів цивільного обігу. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 16. С. 91-97.
15. Правове регулювання інноваційних відносин: монографія / С.М. Прилипко, А.П. Гетьман, Ю.Є. Атаманова та ін. Харків: Юрайт, 2013. 688 с.
16. Прокопенко В. Правова природа сторінок у соціальних мережах *Юридична газета*. 2021. №12 (742). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/pravova-priroda-storinok-u-socialnih-merezhah.html>
17. Стахира Г. Речово-правові проблеми природи цифрового контенту. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 11. С. 55-58.
18. Уколова Є.О., Боровенська, Г.В. Спадкування віртуальної власності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. №1. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/>

- jspui/bitstream/lib/33407/1/%D0%A1%D0%9F%D0%90%D0%94%D0%9A%D0%A3%D0%92%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF%20%D0%92%D0%86%D0%A0%D0%A2%D0%A3%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%-87.pdf
19. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
20. Як подати запит на отримання доступу до облікового запису Apple померлого члена родини. *Підтримка Apple*. URL: <https://support.apple.com/uk-ua/HT208510>
21. Ясечко С.В. Цифровий спадок в епоху діджиталізації. *Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. 97-й річниці від дня народження Олександра Анатолійовича Пушкіна* (м. Харків, 20 трав. 2022 р.). С. 218-221.
-

Alina S. Overview of the experience of implementing an electronic will in the conditions of forming the concept of electronic (digital) heritage

The article examines the question of determining the inheritance potential of digital assets and notes the significant relevance of considering these issues in the conditions of a state of war and the circumstances caused by this state. It was determined that an increase in the number of digital objects, an increase in their value, personal or general social value, and material value that can be evaluated in monetary terms, necessitate the settlement of issues of acquisition and termination of rights to such assets, determination of the limits of the realization of such rights (in including temporary ones), as well as the possibility of legal succession in matters of exercising the corresponding rights.

It was noted that the issues of inheritance of digital assets are directly related to the scientific understanding of the legal nature of digital assets, in the context of the formation of the concept of digital inheritance. At the same time, the rights of individuals in relation to digital assets do not have an unambiguously defined legal nature, and therefore it is controversial whether or not to attribute the latter to the inheritance.

It was concluded that the modern civil doctrine recognizes the multiplicity of objects of civil rights. The approach to defining the object of subjective civil law through the concept of "good" is quite common in modern civil doctrine. A wide range of intangible objects that are objects of civil law, such as honor, dignity, information, results of intellectual or creative activity, shows the heterogeneity of the system of objects of civil law.

The process of formation of the concept of digital heritage outside the legal field was noted, which determines the relevance of consideration of issues of legal regulation of relevant relations. The very real threat of the formation of an alternative regulation of the inheritance of digital objects and the emergence of the possibility of leveling the established principles of inheritance and private law in general during the formation of an unofficial legal order within the limits of virtual relations are emphasized.

Key words: *digital heritage, digital asset, inheritance, social network account, cryptocurrency asset, legal regime*